

ŽMOGAUS DAUGINIMOSI INSTINKTAI¹

Vytis Viliūnas

Profesorius, habilituotas socialinių mokslų daktaras
Maskvos valstybinis Lomonosovo universitetas
Vilniaus pedagoginis universitetas
Vivulskio g. 36, LT-03114 Vilnius
Tel. 8 619 317 87
El. paštas: vytisv@mail.ru

Straipsnis aptaria duomenis apie instinktyvų žmogaus dauginimosi pagrindą, sukaupus daugiausia evoliucinės psichologijos tyrimuose. Straipsnio pradžioje trumpai primenamas instinkto supratimas, kuris plačiau išdėstytas kituose autoriaus darbuose. Jis remiasi specifine ir mažai tepripažįstama instinkto evoliucinės raidos interpretacija, anot kurios instinktas, kaip elgsenos pavidalas, pamažu modifikavosi į instinktą kaip emocijų išreiškiamą sudėtingą paveldėtą motyvaciją.

Tokiam supratimui paremti atskirai aptariami lytinis ir gimdytojų (rūpinimosi vaikais) instinktai. Gvil-denant lytinių santykių klausimą, pateikiami duomenys apie: 1) padidėjusią žmogaus seksualinio instinkto reikšmę sparčiai, palyginti su nusistovėjusiais evoliucijos tempais, vykusios antropogenezės padarinių įtvirtinimui; 2) seksualinio instinkto ir jo tolesnės socialinės raidos abipusę įtaką; 3) juosmens ir klubų santykio ir kūno simetrijos tyrimus; 4) žmogaus kvapų įtaką seksualiniam partneriui pasirinkti; 5) lytinių nuokrypių, kaip kraštutinės instinktų raiškos, interpretaciją ir kt. Pasiūlyta nuokrypių argumento taisyklė, pagal kurią, jei koks psichopatologinis motyvacijos nuokrypis pastoviai reiškiasi visais istoriniais laikais ir įvairiuose sociumuose, taigi nepaaiškinamas kultūros įtaka žmogui, – jį sąlygoja instinktas.

Aptariant duomenis apie motinos ir kūdikio santykių instinktyvų pagrindą, pateikiami tyrimų rezultatai, rodantys, kad kūdikis gimsta sudėtingai paruoštas jam reikalingiems būsimeis emociniams ir pažintiniams kontaktams su suaugusiaisiais. Atskirai aprašomi ir aptariami kiti su suaugusiojo ir vaiko santykiais susiję instinktai: globos instinktas (S. E. Taylor), mokymo instinktas ir vaikų tarpusavio mokymas, kalbos instinktas (S. Pinker). Straipsnis supažindina su duomenimis apie universalią gramatiką, mentalinę kalbą, vaikų vaidmenį visavertėms kreolų kalboms iš primityvių pidžino pseudokalbų atsirasti.

Pagrindiniai žodžiai: žmogaus instinktai, seksualumas, motinystės instinktas, globojimas, nukrypimai.

Per kelis paskutiniuosius dešimtmečius įsitvirtinusi ir sparčiai skleidžianti idėjas evoliucinė psichologija, ją grindžiantys faktai ir principai iš naujo iškėlė dar XX amžiaus pradžioje vertintas, tačiau vėliau atmetas idėjas, pripažįstančias

ir aiškinančias žmogaus instinktus. Net pasirodė knyga daugumai, matyt, netikėtu pavadinimu „Kalbos instinktas“ (Pinker, 1995), plėtojanti Ch. Darwino bei N. Chomsky'o idėjas ir pateikianti daug rimtų faktų, kurie rodo, kad vaikas išmokti kalbą yra paruoštas genetiškai. Ne visi evoliucinės psichologijos atstovai vartoja instinkto sąvoką, tačiau jie nedvejoja dėl **sudėtingos pa-**

¹ Straipsnis parengtas remiant Lietuvos valstybiniam mokslui ir studijų fondui.

veldėtos žmogaus motyvacijos, o būtent tai ankstesnės psichologijos buvo vadinama ir vadintina instinktais.

Instinkto sąvoka prarado populiarumą ir nuostojo, su nedidelėmis išimtimis (pvz., Gnepp, 1977)², būti taikoma žmogui dėl daugelio priežasčių (žr. Viliūnas, 2005). Viena iš jų – *instinkto evoliucinės raidos ignoravimas*, šios sąvokos taikymas tik būdingoms žemesniesiems gyvūnams fiksuotoms elgsenos formoms. Tokios primityvių instinktų valdomos elgsenos tolesnei filogenetinei raidai suprasti labiausiai tinka W. McDougall (1933) koncepcija, pagal kurią instinktam evoliuciškai kintant jų receptinis ir reaktyvinis komponentai darėsi vis mažiau apibrėžti ir paliekami išmokti, išliekant ir tobulėjant emociniam komponentui; kitais žodžiais, instinktas kaip elgsena modifikavosi į instinktą kaip motyvaciją. *Tarpusavyje susijusių bazinių emocijų visuma ir yra pagrindinis evoliucinės instinkto raidos rezultatas*. Dauguma keliančių žmogui, pavyzdžiui, baimę dalykų ir tai, kaip jis išsigandęs elgiasi, yra jo motyvacinio išmokimo padarinys, tačiau patį gebėjimą bijoti, išgyventi baimės emociją jis turi nuo gimimo. Šis gebėjimas yra jo paveldėto instinkto šerdis, svarbiausia jį sudaranti grandis, labiau detalizuotų savisaugos ir baimės instinktų, būdingų gyvūnams, liekana.

Kita priežastis, sunkinusi platesnį instinkto sąvokos vartojimą, – klaidingas išankstinis įsitikinimas, kad instinktas turi būti būdingas visiems biologinės rūšies atstovams ir visų vienas. Kadangi tokia raiška nebūdinga aukštesniesiems gyvūnams ir juo labiau žmogui, klausimas dėl jų instinktų pasirodė esąs labai painus ir galų gale jo buvo atsisakyta. Iš tikrųjų viskas yra priešingai – atskirų individų instinktai turi reikštis skirtingai.

Aišku, ne tik žmogaus, bet ir aukštesniųjų gyvūnų instinktų nepaisymui įtakos turėjo išmo-

² Instinkto sąvoka plačiai vartojama psichoanalitiko.

kimo koncepcijų suklestėjimas ir ilgalaikis vyravimas. Jos sudėtingesnę paveldėtą motyvaciją neigė dėl metodologinių įsitikinimų, atiduodamos pirmenybę ontogenetinio išmokimo procesams ir pripažindamos paveldėtais tik nedidelį kiekį primityvių skatinimų – draivų.

Tolesnė duomenų apie žmogaus dauginimosi instinktus apžvalga remsis nurodytu – kaip sudėtingos paveldėtos motyvacijos – jų supratimu. Iš skatinimų, atsakingų už rūšies pratęsimą, ryškiai skiriasi du dideli kompleksai, kartais traktuojami kaip du atskiri instinktai – lytinis ir gimdytojų (rūpinimasis vaikais). Toliau jie bus aptarti atskirai.

Lytiniai santykiai

Dėmesys, kurio įvairiais laikotarpiais sulaukdamo lyčių santykiai, ypač intymioji jų dalis – **seksoaliniai** santykiai, ir daugiau ar mažiau nuožmi kova su tuo dėmesiu kitais laikotarpiais, o dar atkakliai diegiamų kultūros normų ir griežtų draudimų, reguliuojančių šiuos santykius, ir tam tikro pamišimo, gebančio apimti žmogų šioje gyvenimo srityje, buvimas neleidžia abejoti, kad už viso to slypi galingi instinktai. Net teigiama, kad „(...) daugumai vyrų seksualinės mintys kyla kas šešios minutės, o apie 20 proc. moterų pagalvoja apie seksą bent vieną kartą per dieną. Iš visų žmogaus instinktų seksas reiškiasi gaičiausiai“ (Winston, 2003, p. 115). Tai, kas draudžiama ir su kuo kovojama, turi jau bent egzistuoti. Kaip be tokio pripažinimo aiškinti socialinės kovos su pornografija ir prostitucija nesėkmę? Kovos su seksualiniu instinktu sėkmės negarantuoja net tai, kad joje dalyvauja pats žmogus, kuris gali labai kentėti dėl iškreiptos instinkto raiškos ir vis dėlto taikytis su tuo, kad jos nepavyksta atsikratyti.

Viena iš prielaidų, aiškinančių ūmią žmogaus seksualinio instinkto raišką, remiasi jo ypatinga reikšme žmogaus evoliucinės raidos pada-

rinių įtvirtinimui (Miller, 2001). Kadangi prasidėjus antropogenezėi palyginti lėtas natūralios atrankos mechanizmas nebeatitiko pagreitėjusių evoliucijos tempų, jis pradėjo užleisti pozicijas lytinei atrankai, sparčiau fiksuojančiai žmogaus raidos naujadarus, tokius kaip kūrybiškumas ar polinkis į bendrą veiklą. Padidėjusi lytinės atrankos svarba rūšies formavimuisi galėjo kartu su kitais veiksniais įtvirtinti ypatingą seksualinio instinkto aštrumą.

Instinktyviam seksualinės elgsenos pagrindui lyg prieštarauja akivaizdi kultūrinė jos standartų, kriterijų ir apeigų kilmė. Moteriškumo ir vyriškumo, patrauklumo ir grožio požymių skirtingose kultūrose palyginimas (Ford and Beach, 1951) rodo visišką įvairovę, leidžiančią be ypatingų paklaidų tvirtinti, kad seksualinio dievinimo ir atsidavimo objektu gali tapti viskas – suspaustos kaukolės, ištemptos krūtys, sumažintos tarsi invalido pėdos ir kt.

Tačiau tokia priešstata neatsižvelgia į tai, kad instinktams, ypač evoliucinės raidos viršūnėje, dažnai būna numatyta papildoma ontogenetinė branda, kuri imprintingo pagrindu patikslina, į ką būtent turi būti kreipiama instinkto skatinama elgsena. Jau paukščių dauginimosi instinktas gali būti tokiu būdu papildytas rūšies, tarp kurios atstovų paukštis gyvena, požymiais ir, išduodamas neištikimybe savo rūšį, skatinti instinktyvų meilininimąsi svetimos rūšies atstovams³. Todėl nenuostabu, kad ir žmogaus dauginimosi instinktas pasipildo kultūros, kurioje jam teko bręsti, etalonais bei standartais ir nukreipia į juos seksualinę energiją.

Kai kurie tokių etalonų ir standartų nėra grynai kultūriniai, nes kinta pagal paveldimų kriterijų apribojimus. Vienas iš universalių moteriško patrauklumo rodiklių – **juosmens ir klubų apimties santykis** (angl. *waist-to-hip ratio*), ku-

ris įvairių kultūrų atstovų, tiek vyrų, tiek moterų, suvokiamas kaip optimalus įvairaus svorio ir ūgio moterims, kai jo reikšmė 0,7 (Singh and Luis, 1995). Manoma, kad evoliucinė rodiklio paskirtis – moters pasirošimo motinystei signalizacija: apvalūs klubai rodo pakankamą kiekį sukauptų ginoidinių riebalų, skirtų kūdikiui išnešioti ir maitinti krūtimi, juosmuo – kad nėra dabartinio ir greičiausiai ankstesnių nėštumų. Tyrimai rodo, kad juosmens ir klubų santykis koreliuoja su faktiškos moterų sveikatos rodikliais; tiriamieji šį santykį taip pat suvokia ne tik kaip grožio ir vaisingumo (fertilitumo), bet ir kaip geros sveikatos požymį (Singh, 2002).

Panašūs duomenys rodo, kad istoriniai ir kultūriniai moters kūno patrauklumo etalonai kinta derindamiesi su genetinė kontrole, tebevydandčia lytinę atranką ir rodančia pasirošimo motinystei požymius. Tokios kontrolės lankstumą demonstruoja jos raiška jaunystėje. Galbūt dėl to, kad šio amžiaus žmonėms dauginimosi tikslai dar ūmiai nesireiškia, jų skonį labiau atitinka bendras moters kūno grakštumas, dėl kurio būna aukojamas juosmens ir klubų santykio indeksas, į kurį kreipiama mažiau dėmesio (Singh, 1994). Indekso įtaka patrauklumo standartams taip pat mažesnė badaujančioje Tanzanijos gentyje – jos atstovams, priešingai, gražesnės atrodo turinčios bendras riebalų atsargas pilnos moterys (Wetsman and Marlowe, 1999). Reikia pabrėžti, kad rimtesnėms išvadoms tokių tyrimų kiekis nepakankamas.

Žmogaus lytiniam instinktui būdingos ir kitos neabejotinai paveldėtos jautrumo stimulams ir elgsenos savybės. Tyrimais nustatyta, kad kitas svarbus seksualinio patrauklumo veiksnys – **kūno simetrija** (angl. *fluctuating asymmetry*, įvairių kūno dalių iš kairės ir dešinės pusės matmenų skirtumų vidurkis), traktuojama kaip individo kokybiško genetinio paveldo ir sėkmingos ontogenetinės raidos rodiklis (Kowner, 2001); pavyzdžiui, minėtos genties iš Tanzanijos atsto-

³ Net žmonėms, žr. Лоренц, 1970, p. 150.

vų kūnas, palyginti su amerikiečiais, asimetriškesnis (Gray and Marlowe, 2002). Simetriški individai vertinami kaip patrauklesni, beje, vyrai net tuomet, kai į asimetrijos rodiklio apskaičiavimus neįtraukiami veido, pagal kurio fotografijas nustatomas patrauklumas, duomenys (Gangestad et al., 1994). Simetriškumas koreliuoja su turėtų lytinių partnerių kiekiu, su ankstesniu pirmo lytinio patyrimo amžiumi (Thornhill and Gangestad, 1994), su neištikimybės lytiniam partneriui dažniu (Gangestad and Thornhill, 1997).

Instinktyvų jautrumo kūno simetrijos požymiams pobūdį rodo tai, kad jie atsiliepia instinktyviai žmogaus elgsenai jam to sąmoningai nekontroliuojant. Orgazmą, kurio viena iš paskirčių – talkininkavimas apvaisinimui, moterys dažniau patiria su simetriškais partneriais (Thornhill et al., 1995), o vyro meilė moteriai ar jo socialinis-ekonominis statusas tokios įtakos orgazmui neturi (Палмер Дж. и Палмер Л., 2003). Moterims priimtinesnis būtent simetriškų vyrų neplautų marškinėlių kvapas; šis efektas ryškesnis ovuliacijos metu (Thornhill and Gangestad, 1999). Akivaizdu, kad genetinės partnerio kokybės kodavimas kvapais ir moterų jautrumas tokiems rodikliams nuo kultūros įtakos nepriklauso.

Kai kurių tyrimais nustatomų priklausomybių subtilumas artėja prie neįtikimos ribos. Pasirodo, partnerio kvapas praneša ne vien apie jo individualias savybes, bet ir apie abiejų lytinių partnerių genetinį atitikimą. Šie duomenys gauti tiriant vadinamąjį pagrindinį histologinio atitikimo kompleksą, nuo kurio priklauso palikuonių imuninės sistemos kokybė – kuo panašesni partnerių kompleksai (pvz., giminingų žmonių), tuo mažesnė kokybiškos palikuonių imuninės gynybos tikimybė. Tiek vyrams, tiek moterims pasirodė priimtinesnis žmonių, turinčių savybes, mažiau panašias į jiems patiems būdingas, nešiojamų neplautų marškinėlių kvapas. Tačiau

moterys, naudojančios kontraceptikus, rinkosi kvapą žmonių, turinčių panašų į savo (moterų) histologinio atitikimo kompleksą, kuris būdingesnis artimiems žmonėms. Moterų jautrumo kvapams ir galėjimo pastoti ryšį patvirtina tai, kad vieno iš junginių, sudarančių vyrų prakaitą – androsterono, moterims paprastai nemalonus kvapas ovuliacijos metu darosi malonesnis. Beje, tuo metu merginos ateina į diskotekas apnuoginusios daugiau kūno ir labiau aptemptais drabužiais (Палмер Дж. и Палмер Л., 2003). Uoslės dirgiklių naudojimą instinktyviam lytinės elgsenos valdymui patvirtina tai, kad egzistuoja susieta su kvapais seksualinė deviacija (lot. *osphresiolagnia*).

Daugelio tyrimais gaunamų duomenų neįmanoma vienareikšmiškai aiškinti instinktais, nes šie tyrimai aprašo ne konkrečius duomenis apie dirgiklius ir reakcijas į juos, o socialiai reguliuojamas ir dažniausiai įsisąmonintas elgsenos strategijas. Tačiau skirtumai tarp vyrų ir moterų seksualinių strategijų (fizinis patrauklumas, amžius, partnerio turinės padėties vertė, požiūriai į trumpalaikius ir ilgalaikius intymius santykius (žr. Buss, 1994)), priešasčių pavydai kilti (Bunk et al., 1996), būdų nepaleisti partnerio (Buss and Shackelford, 1997) ir kt. neabejotinai sąlygoti ne vien socialinių normų, bet ir prigimties. Kai kuriais atvejais socialinių normų neįmanoma priešinti prigimčiai, kadangi jos pačios priklauso nuo prigimties ir ją išreiškia. Teigiama, pavyzdžiui, kad griežtesnis ar ne toks griežtas socialinis šeimos institucijos saugojimas priklauso ir nuo susiklosčiusio toje kultūroje lyčių kiekybinio santykio: esant moterų pertekliui šeimyniniai santykiai klostosi pagal vyrišką prigimtį ir darosi mažiau pastovūs (*Ache genties*, kurioje moterų 1,5 karto daugiau nei vyrų, indėnai iki 40 metų spėja sukurti vidutiniškai 12 šeimų), o kai dėl moterų stygiaus tarpusavyje konkuruoti tenka vyrams, šeimos santykiai klostosi pagal moters prigimtį – yra pastovesni ir patikimesni (Buss, 1998).

Būdingi žmogui psychopatologiniai nuokrypiai, ypač kurie nuolat reiškiasi, yra tinkamas nukrypstančių savybių buvimo įrodymas. Taisyklė, pagal kurią šioje srityje reikėtų ieškoti duomenų apie paveldėtą motyvaciją, supaprastintai skamba taip: *jei koks simptomas atkakliai ir pastoviai reiškiasi visais istoriniais laikais ir įvairiose kultūrose, taigi nėra paaiškinamas žmogaus raidos kultūrine specifiška, reikia kelti jo genetinės kilmės klausimą; jei toks simptomas motyvacinis – jį greičiausiai sąlygoja instinktas*. Visai trumpai ši taisyklė vadintina **nuokrypių argumentu** (Виллюнас, 2006). Vadovaujantis šiuo argumentu, didžiulė žmogaus lytinių iškrypių įvairovė rodo, kad egzistuoja tokie seksualinio instinkto komponentai kaip bendra lytinė orientacija (transseksualumas), nepriklausantis nuo jos potraukis lyties požymiams (homoseksualizmas), intymių kūno dalių demonstravimas (ekshibicionizmas) ir jų stebėjimas (skoptofilija, vojerizmas), noras naudoti seksualinę agresiją ir prievartą arba būti prievartaujamam ir kt. (žr. Imieliński, 1974).

Žmogaus lytinių nuokrypių fenomenologija rodo, kad pagrindinis jų šaltinis – genai, kuriuose užkoduoti tiek moteriškas, tiek vyriškas žmogaus vystymosi variantai. Susiklosčius nepalankioms aplinkybėms toks dvilypis kodas sudaro galimybes pačioms netikėčiausioms abiejų lyčių tiek morfofiziologinių savybių (hermafroditizmas), tiek pagal instinktų raišką samplaikoms. Tai, pavyzdžiui, kad transvestitai – žmonės, mėgstantys nešioti priešingos lyties drabužius ir kitą atributiką, – nebūtinai homoseksualūs, rodo, kad mechanizmai, nuo kurių priklauso lytinė ir seksualinė identifikacija, yra sąlyginai autonomiški.

Remiantis kai kuriais tyrimais, seksualiniai dirgikliai daro įtaką fiziologinei dauginimosi sistemos būsenai, kuri, pirmiau išdėstytais duomenimis, savo ruožtu keičia psichologinę seksualinio instinkto raišką ir žmogaus elgseną. Pavyzdžiui, moteriški kvapo dirgikliai (kopulinai)

skatina vyriško lytinio hormono – testosterono – išskyra, tai padidina seksualinį potraukį, ir vyrams, kaip rodo tyrimai, darosi sunkiau vertinti moterų patrauklumą (Grammer and Jütte, 1997). Moterų pažastų kvapo pateikimas kitoms moterims sinchronizuoja jų ovuliacinius ciklus net jei jos būna viena kitos nemačiusios (Prete et al., 1986). Vyriški kvapo dirgikliai daro reguliaresnį moterų lytinį ciklą (Cutler et al., 1986).

W. James nagrinėjo seksualinius impulsus, turinčius, jo nuomone, akivaizdžiausius instinktyvumo požymius, be būdingo mūsų laikams apnuoginto atvirumo; galbūt dėl to jis daug dėmesio skyrė sulaikančioms tuos impulsus aplinkybėms, dėl kurių „meilės instinktui“ kartais per visą gyvenimą taip ir nesusidaro tinkamų sąlygų. Vieną iš tokių aplinkybių jis pavadino **personalinės izoliacijos instinktu**, dėl kurio mums rodosi šlykšti mintis apie seksualinį kontaktą su dauguma sutinkamų žmonių, ypač tos pačios lyties: „Daugumai iš mūsų nemalonu sėsti ant kėdės, dar šiltos nuo anksčiau sėdėjusio asmens. Daugeliui nemalonu net rankos paspaudimas“ (James, 1890, p. 438). Vyrų toks instinktas ryškesnis kitų vyrų atžvilgiu, moterų – kitų moterų, tačiau ir vyrų atžvilgiu, todėl jam įveikti reikia meilinimosi laikotarpio.

Apskritai apžvelgti tyrimų rezultatai įtikinamai rodo, kad žmogaus lytinis instinktas egzistuoja ir reiškiasi kaip labai sudėtingas reguliacinis darinys, besiremiantis psichofiziologinėmis sąveikomis, realizuojantis rūšies tobulinimo strategiją ir dėl šio tikslo subtiliai derinantis atskirų individų elgseną. Toks paveldimas darinys tampa tiek pradine medžiaga, tiek tolesnės socialinės jo raidos objektu.

Rūpinimasis vaikais

Motinos ir kūdikio santykiai. Aptarto žmogaus seksualinio instinkto intensyvumas ypač išryškėja lyginant jį su ramesne, nors ne mažiau svar-

bia jo dauginimosi motyvacijos sudedamąja dalimi – motinystės instinktu ir jį papildančiu kūdikio prieraišos instinktu.

Kaip ir gyvūnų jaunikliams, kūdikiui impringo būdu turi įstrigti skiriamieji motinos požymiai, tačiau toks įstrigimas aiškina tik tai, kam skiriama kūdikio elgsena, bet ne pačią elgseną, jos turinį. Kuo, jei ne instinktu, aiškinti tai, kad kūdikiui apskritai reikalingas emocinis kontaktas, kad jis paruoštas ir priima dėmesį, mylavimą, rūpinimąsi, parengtas prisirišti prie jį globojančio žmogaus? Kuo kitu aiškinti visą tolesnę sudėtingą, aiškiai neišmoktą, nors, suprantama, patyrimo toliau tobulinamą elgseną prieraišos objekto atžvilgiu?

Šalia esanti motina pati savaime džiugina, ramina, kai jos nėra – kūdikiui kyla nerimas. 2–3 mėnesių kūdikiui atsiranda suaugusiajam adresuotas vadinamasis „pagyvėjimo kompleksas“, pasireiškiantis šypsena, vokalizacija, judesių paūmėjimu, kuris greitai virsta aktyviais motinai adresuotais mėginimais pranešti apie savo emocinę būseną. Būdamas maždaug to paties amžiaus, jis darosi jautrus giriančiam ir smerkiančiam motinos balso intonacijai ir rodo pirmus tokius pastiprinimus grįsto mokymosi požymius (Мещерякова и Авдеева, 1993). Per pirmąjį pusmetį smerkiantis motinos santykis kūdikiui darosi priimtinesnis nei abejingas, į kurį jo neigiamą reakciją stipresnė (Лисина, 1986). Pagaliau gerai žinoma, kad keliančiose nerimą situacijose jis, beje, kaip ir gyvūnų jaunikliai, ieško motinos ir stengiasi ją pasiekti (Maccoby and Jacklin, 1973); susidūręs su bauginančiu dalyku, pirmiausia pažvelgia į motiną, ir jei ji šypsosi – nusiramina, jei nerimastinga – jo baimė sustiprėja (Marks and Nesse, 1994). Visi tokie faktai kartu paėmus nekelia abejonių, kad instinktai kūdikį ne tik paruošia motinos pasirodymui jo patyrimo, bet ir apdovanoja ištisu rinkiniu sąveikos su ja priemonių.

Nustatyti instinktyvius suaugusiojo rūpinimosi kūdikiu komponentus sunkiau dėl to, kad

jie sudėtingai susipynę su įgytu per ontogenetinę raidą patyrimu; toks daugiasluoksnis patyrimas, besikaupiantis virš instinktyvios motyvacijos, ją keičia ir maskuoja. Tik paveldėtų ir įgytų skatinių samplaika ir dar atitinkančios feminizmo idėjas pasaulėžiūros įtaka paaiškinamas tas faktas, kad „... keletas pastarųjų dešimtmečių rodo, jog vyksta ilga, beprasmė ir naudojanti netinkamą informaciją diskusija dėl to, būdingas ar nebūdingas moterims ‘motinystės instinktas’“ (Hrdy, 2000, p. 535). Diskutuojant rimtai keliama ir aptariama klausimas, „... ar psichobiologinės, ar socioekonominės kilmės moterų rūpinimasis vaikais? Motinystės instinktas – ar tai politinė užmačia, ar biologinis imperatyvas?“ (Nicolson, 1999, p. 162). Neigiamas atsakymas į klausimą, pateiktą straipsnio pavadinime „Ar egzistuoja įgimtas poreikis turėti vaikų?“ (Venhoven, 1974), grindžiamas duomenimis apie tai, kad turintys vaikų ir bevaikiai žmonės nesiskiria laimės, gyvenimo prasmės, sveikatos rodikliais, sėkmingai sutvarkyta senatve ir jos baimė, pasitenkinimu šeima, psichosomatiniais sutrikimais ir kt.

Mėginimai nuginčyti paveldėtą požiūrį į vaiką pagrindą dar remiasi tuo, kad tai – viena iš švenčiausių žmogaus vertybių, kuri beveik be išimčių ryškiai, intensyviai ir, kas retai pasitaiko, neprieštaringai pripažįstama auklėjančios žmogų kultūrinės aplinkos. Tačiau neabejotinas kultūrinis žavėjimosi naujagimiu palaikymas realaus atsirandančio santykio su juo visiškai vis dėlto nepaaiškina. Juk vadindami, pagal paplitusį paprotį, motinos meilę akla, atlaidžiai pripažįstame, kad ji kartais tampa pernelyg raiški ir nesiderina būtent su kultūros normomis. Antra vertus, kai tokia meilė dėl kokių ne visuomet aiškių priežasčių pati nepabunda – galimybė ją visaverčiai išbudinti net to trokštantiems tėvams nedidelė.

Sunkumus, atsirandančius mėginant atskirti tai, kas motinos elgsenoje paveldėta ir kas įgyta, parodys specifinių besizavinčiai myluojančių in-

tonacijų, naudojamų bendraujant su kūdikiu, pavyzdys. Suprantama, kad kiekviena motina pati girdėjo tas intonacijas būdama kūdikiu ir dar daug sykių vėliau iš kitų motinų. Sąlygos ir galimybė išmokti jų šiuo atveju akivaizdžios, tačiau ar iš tikrųjų išmokimas ir tik išmokimas grindžia norą kalbinti kūdikį tokiomis intonacijomis, supaprastinta gramatika, daug sykių kartojant – vadinamuoju *baby talk*, arba *motherese*? Kaip paaiškinti, kad toks kalbinimas paplitęs visoje planetoje? Tyrimai parodė, kad jis būtinas vaiko vystymuisi (Snow and Ferguson, 1977). Kaip apie tai, ko reikia vaikui vystytis, sužinojo mūsų prosnelės ir dabartinių kultūrų, kuriose tyrimai nevyksta, moterys?

Socialinė kokios nors savybės kilmė dažnai argumentuojama jos raiškos tarpkultūriniais skirtumais, neabejotinai egzistuojančiais ir tėvų santykiuose su vaikais (Goencue, 1999). S. Pinker nurodo, kad yra „daug visuomenių“, kuriose nesuprantantys žodžių kūdikiai nekalbinami, ir teigia, kad toks kalbinimas reikalingas vaikui ne daugiau kaip mokymas sėdėti supilant aplink kūdikį paremiančią smėlio krūvelę, naudojamas Pietų Afrikoje Kung San genties, – kalbėti ir sėdėti vaikas išmoksta ir nemokomas (Pinker, 1995). (Šiuos duomenis autorius naudoja ne motinystės instinktui, skatinančiam specifiskai kalbinti kūdikį, nuginčyti, o kaip įrodymą, kad vaikas turi kalbos instinktą.) Tačiau kultūriniai skirtumai, kaip jau pabrėžta aptariant seksualinį patrauklumą, nereiškia, kad kultūros keičiamas dalykas neturi instinktyvaus prado. Regioniniai skirtumai būdingi net žvirblių čirškimui, ir jie iš tikrųjų mokosi ypatingai čirkšti apibrėžtų sensitivityvių laikotarpių metu (Konishi, 1965). Tačiau čirkšti, aišku, be regioninės specifikos, pradeda ir tie žvirbliai, kurie kitų negirdėjo, ir tik patinėliai, o patelės – tik paveiktos patinėlių lytinio hormono. Instinktas neatmeta jį papildančio išmokimo, o imprintingo atveju aktyviai jo siekia.

Ne visi kūdikiui skirtos elgsenos elementai tokie pat ryškūs kaip *baby talk*, todėl teigiama, kad „(...) dauguma motiniškos globos įgūdžių... paprastai neplanuojami ir kyla savaime kaip atsakas į signalus, kurių motina neverbalizuoja ir kurie gali būti net neįsisąmoninti“ (Schaffer, 1977, p. 98). Tokie įgūdžiai yra įvairūs būdai pagauti ir sulaukyti kūdikio žvilgsni, pavyzdžiui, palengvinanti akių kontaktą maitinančios motinos galvos padėtis *en face* – lygiagreti kūdikio galvai (Klaus et al., 1972), arba įprotis lakyti jį ant kairės rankos dėl to, kaip manoma, kad jis girdėtų raminantį motinos širdies plakimą (Раншбург и Поппер, 1983).

Stebina kūdikio gebėjimas jausti tokių jam skiriamų subtilių poveikių kalbą ir į ją atsiliepti. Pavyzdžiui, žvilgsnių tarp motinos ir kūdikio pobūdis ir vyksmas labai primena pasikeitimą replikomis šnekantis (Jaffe et al., 1973), o suderinti jų galvų judesiai, kaip teigiama, – „kartu šokamą valsą“ (Stern, 1971, p. 513).

Pabudus meilei, „(...) motina susitapatina su kūdikiu, mato jį kaip savo pačios dalį ir kaip savus išgyvena jo džiaugsmus bei kančias“ (Schaffer, 1977, p. 86). Motiniškos globos įgūdžių emocingumas, tai, kad kūdikis akivaizdžiai paruoštas į juos atsiliepti, keblumai, kylantys norint neleisti tiems įgūdžiams reikštis (kai motina, pvz., mėgina nekreipti dėmesio į verkiantį kūdikį) ir kiti keblumai, kylantys geidžiant tų įgūdžių išmokti be išbudusios motiniškos meilės – visa tai teigia jų ryšį su instinkto mechanizmais. Iš tikrųjų, nebuvo priešasčių (o ir evoliucinių laiko rezervų), dėl kurių nedvejotinai naudingi aukštesniųjų gyvūnų jauniklių priežiūros instinkto dėmenys turėjo išnykti per antropogenezę. Gamtinės prielaidos būdingam „motiniškam sensitivityvumui“ (Nicholls and Kirkland, 1996), padidėjusiam jautrumui kūdikio džiaugsmui, norui, kančiai, žvilgsniui ir kt. niekaip netrukdė socialinei žmogaus raidai, o tik padėjo mūsų prosnelėms daryti tai, ką dabarties moterys derina su knygu tėvams patarimais.

Tačiau aptariant instinktyvų motiniškos globos komponentų pradą prisimintinos anksčiau pasakytos tezės apie individualią instinktų įvairovę ir nuokrypius. Ši subtili sudėtingų paveldėtų santykių sistema jau gyvūnų atveju nėra fatališkai neišvengiama ir rodo painų priklausymą nuo ontogenezės sąlygų, organizmo būklės, motinos ir jauniklio tarpusavio įtakų ir kt. (Rosenblum, 1978). Juo labiau nereikia tikėtis apibrėžtos instinkto raiškos žmogaus sąmonės sąlygomis. Nustatyta, kad motinystės instinktą slopina tokie veiksniai kaip psichotinė konstitucija, ypatingos gyvenimo sąlygos, nemylimas partneris, po gimdymo kilusi depresija. Kaip labiausiai stebinantys vertintini masinės tėvystės instinkto atrofijos atvejai gentyse, kuriose vaikas labai ankssti (badavusioje Afrikos gentyje Ik – tiesiog nuo trejų metų) verčiamas pradėti savarankišką kovą dėl išgyvenimo (Turnbull, 1987).

Globos ir mokymo instinktai. Aptardamas W. McDougallo išskirtą „gimdytojišką (*paternal*) instinktą“, K. Z. Lorenzas nurodo jo dėmenų autonomiją ir homologiją ir teigia, kad „(...) šis terminas negali būti vartojamas *vienaskaita*“ (Lorenz, 1964, p. 157). Egzistuoja gimdytojiški instinktai, o ne instinktas. Tarp gimdytojiškų instinktų yra tokių, kurie reiškiasi ne vien tėvų ir vaikų santykiuose, t. y. turi universalesnę reikšmę.

S. E. Taylor (2002) monografijos pasirodymas sukėlė susidomėjimą, ir ne vien psichologų, **globos instinktu** (angl. *tending instinct*), kurio evoliucinė raida vyko pirmiausia palikuonių priežiūros srityje, bet kuris vėliau, ypač žmonių santykiuose, įgijo platesnę raišką ir reikšmę. Globojami kiti žmonės, ištisos tautos, gyvulėliai ir net augalai. Padidėjusį susidomėjimą globos instinktu, priešingu agresijai ir vyravimui, sukėlė jo reikšmė principiniam žmogaus prigimties supratimui, kuris, autorės nuomone, nepakankamai atsižvelgia į moteriškumo ir motinystės savybes ir kurį todėl reikia tikslinti. Dabartinio vyravjančio žmogaus, suprantamo kaip būtybės, ku-

rios svarbiausia motyvacinė ašis **kovoti–pabėgti**, etalonas – linkusi kovoti ir ekspansyvi vyriška prigimtis. Moterys taip pat turi šias savybes, tačiau joms ne mažiau būdingas polinkis rūpintis, atjausti, kooperuotis, atitinkantis jų biologinę atsakomybę už vaikus ir jaukų šeimos židinį. Globos instinkto pripažinimas, teikiantis biologinį pagrindą tokiems reiškiniams kaip altruizmas ar empatija, padeda juos geriau suprasti.

Vienas iš ypatingų ir ryškesnių globos komponentų – patyrimo perdavimas ir palikuonių ruoša tolesniam gyvenimui. Akivaizdi šios užduoties socialinė reikšmė sunkina mėginimą išskirti gamtinį jos pradą (jis reiškia, kad mokyti vaiką ne tik reikia, bet dar ir norisi, ir malonu), todėl **mokymo instinktui** (angl. *instinct to teach*) aptarti ypač vertingi jo raiškos bendraujant vaikams, dar negalvojančiams apie socialinę reikšmę, duomenys. Įvairių kultūrų vaikų bendravimo stebėjimai ir tyrimai parodė, kad tikslingas tarpusavio mokymas („žiūrėk, parodysiu...“), ypač kai jaunesniuosis moko vyresnieji – natūralus ir paplitęs reiškinys (žr. Whiting, 1963). Kartais pastebima, kad vaikas iš kito vaiko mokosi greičiau nei iš suaugusiojo. Žavų, kad vaikų tarpusavio mokymo stebėjimai nustatė lyčių skirtumus, atitinkančius skirtumus pagal globos instinktą: „Pranešama, kad daugelyje visuomenių, tiek primityvių, tiek išsivysčiusių, vaikų savitarpio auklėjimas ir mokymas būdingesnis mergaitėms nei berniukams“ (Barnett, 1977, p. 209).

Šių žodžių autorius neįsitikinęs, kad tokio pobūdžio faktai pakankamai pagrindžia instinktyvų jų supratimą. Mokydamas kitą, vaikas tobulina savo reikalų ir žaidimų partnerį, polinkį mokyti galėjo pastiprinimais įdiegti suaugusieji, pagaliau jis gali tiesiog mėgdžioti suaugusiuosis, norėdamas būti panašius į juos – visos šios prielaidos verčia manyti už vaikų tarpusavio mokymo glūdint pastiprinimą ir socialinį išmokimą. Suprantama, kai yra galimybė iš viso nepripažinti sudėtingos paveldėtos motyvacijos, ne-

sunku, turint noro, suieškoti argumentus ir prieš instinktyvų vaikų mokymo traktavimą. Tačiau instinktyvią interpretaciją lemia ne faktas, o daugelio panašių faktų visuma ir jų raiškos konteksto supratimas, *ji – konceptuali interpretacija*: „Teigti, kad mokymas yra instinktas, reiškia išvelgti jo kilmę evoliucinėje rūšies istorijoje“ (Barnett, 1977, p. 225).

Tokia įžvalga turi pagrindą. Atskiroms gyvūnų rūšims būdinga elgsena, skirta vyresniosios kartos patyrimui perduoti jaunesniajai, pavyzdžiui, kai persekiojimu ir sujaudintais riksmis mokoma atpažinti plėšrūnus (Лоренц, 2001), arba kai specialiai rodomi medžioklės įgūdžiai. *Homo sapiens* rūšiai, evoliucijos apdovanotai tobulais įgūdžiais kaupiti perduodama iš kartos į kartą patyrimą, buvo naudinga, kad šalia gebėjimo mėgdžioti, veikiausiai pagrindinio mechanizmo ankstesnės kartos patyrimui perimti, tobulėtų ir mokymo instinktas – paveldėtas noras dalytis, ypač su jaunesniais, patyrimu. Būna spėlioti, kiek plačiai šis instinktas reiškiasi. Natūralu pripažinti, kad tėvai turi įgimtą norą ir malonumą mokyti vaiką, bet ar instinktas apsiriboja tik savo palikuonimis? Ar nėra žmonių, turinčių nesuvaldomą pasaulimą mokyti (dažnai – pamokslaujant ar piktinant) visą jaunimą, o, žvelgiant dar plačiau, – visus kitus žmones? Misionieriai, įkyrūs idėjų platintojai – socialinės raidos produktas ar pasaulimas, kuris, vadovaujantis nuokrypių argumentu, rodo, kad tai tik kraštutinė mokymo instinkto raiška?

Kalbos instinktas. Svarbiausia, ką išmoksta vaikas pirmaisiais gyvenimo metais, – tai kalba, reikšminga tiek savo tiesiogine, kaip komunikacijos priemonės, paskirtimi, tiek galbūt dar reikšmingesnė savo globaliu poveikiu kitoms psichinėms funkcijoms, suteikianti žmogui galimybę modeliuoti pasaulį, naudotis tuo modeliu gyvenime, atitrūkstant nuo realios regimosios aplinkos. Dėl kalbos tikrovė žmogui atsiveria ne vien pagal jutiminius požymius, bet ir naudojantis są-

vokomis bei kitokiais apibendrinimais, vadinamaisiais „simboliniais procesais“ (Weimer and Palermo, 1974). Toks psichikos išstobulinimas be galo išplečia pasiekiamo psichiniam atvaizdavimui turinio ribas, kurios tampa nepriklausomos nuo tiesiogiai suvokiamos situacijos ir pasislenka iki žmonijos pažinimo ribų. Vienas iš „simbolinių procesų“ padarinių – beveik visiškai apribojimų išnykimas subjektyviai atvaizduojant tikrovę erdvės ir laiko atžvilgiu. Domėdamasis istorija, žmogus mintyse lengvai per amžius nukeliauja į bet kurią aprašomą vietą, astronomija – įveikia jutimiškai neįsivaizduojamas erdves ir laiko atkarpas. Tiek pat nekludomai jis geba įsivaizduoti tolimiausius ateities įvykius. Panašūs, nors mažesnių mastelių, atotrūkiu nuo esamos situacijos reikalingi ir kasdieniuose reikaluose.

Tačiau, pasirodo, paveldėto instinktyvaus pagrindo klausimas gali būti keliamas (ir sėkmingai) net šio socialumo bastiono – atrodytų, nenuginčijamo socialinės žmogaus raidos padarinių – kalbos atžvilgiu. Pirmiausia gamtinį vaiko pasiruošimą išmokti kalbėti rodo tai, kad „(...) suaugusiajam sprogtų galva, jei jam reikėtų per tokį trumpą laiką išmokti tiek gramatinių formų, kurias taip lengvai ir laisvai išmoksta dvi metis lingvistas. Ir nors stulbina darbas, kurį jis per tą laiką padaro, dar labiau stulbina tai, kaip stebėtinai lengvai jis tą darbą daro“ (Чуковский, 1981, p. 278).

Vienas iš konkretesnių argumentų, rodančių, kad vaikas instinktyviai paruoštas mokytis kalbos, – numatytas savaiminis jos pradinio išmokymo stadijų pobūdis ir atskiri tuo metu stebinantys faktai. Gugavimo stadija trunka nuo 3 iki 6 kūdikio mėnesių, ir tai būdinga visoms kultūroms ir net kurtiems vaikams, kurių tolesnė kalbinė raida stadijos pabaigoje sustoja. Tos stadijos metu ir vėliau lavinama foneminė klausa, tačiau ne išmokymo būdu, o priešingai, apribojant tas įvairesnes fonemas, kurias kūdikis vartojo ir

skyrė iš pradžių. Iš pradinio gausesnio skiriamų fonemų kiekio lieka girdimos suaugusiųjų gimtosios kalbos fonemos. Jos galutinai fiksuojasi pirmųjų metų pabaigoje. Maždaug 10 mėnesių kūdikis praranda apie du trečdalius savo 6 mėnesių foneminių gebėjimų. Pavyzdžiui, pusės metų vaikas geba skirti retas fonemas, kurių, be pačių indėnų (jos paimitos iš jų kalbos), daugiau niekas neskiria ir kurių greitai ir daugiau niekada nebeskirs jis pats.

Kitos stadijos metu lavinamos jau intonacinės frazės, kurioms būdingos pauzės, fonemų seka ir ritmas. Sulaukus 1,5 metų sakomi atskiri žodžiai iš tikrųjų reiškia ištisą frazę, turint 2 metus atsiranda telegrafinė kalba, kai jungiami keli žodžiai. Greitai vaikas ima turtinti savo žodyną, kas savaitę išmokdamas apie 50 naujų žodžių. Pradėtos vartoti 3–4 elementų frazės jau gali turėti neišmoktą, niekada vaiko negirdėtą struktūrą; tai reiškia verbalinės kūrybos pradžią. Galutinis gramatinis lūžis įvyksta per kelis trečiųjų metų mėnesius, – vaikas pradeda laisvai ir kūrybingai operuoti žodžio ir sakinio elementais.

Kalbos instinkto – paveldėto polinkio kalbėti, savintis ir suprasti kalbą, dėl kurio vaikas taip lengvai susigauja subtiliausioje kalbos reiškiniių tikrovėje, rodydamasis tikru „gramatikos genijumi“ – idėją iškėlė dar evoliucinės teorijos autorius: „Kalbos kaip instinkto idėją pirmąsyk aiškiai iškėlė pats Darvinas 1871 metais“ (Pinker, 1995, p. 19). Idėja greičiausiai būtų likusi nepastebėta šalia daugelio kitų, jei ne galinga paradigma, suteikta jai N. Chomsky'o – lingvisto, įvykdžiusio kalbos mokslų perversmą.

Įvairių pasaulio kalbų gramatikų palyginimas parodė, kad jas grindžia bendra visoms kalboms, taigi numatyta genetiškai, **universali gramatika** (Cook et al., 1996). Teoriškai pasaulio kalbos, susikūrusios skirtingomis epochomis ir sąlygomis, galėjo panaudoti kur kas įvairesnes gramatinės struktūras, o iš tikrųjų jos panaudojo nedidelį kiekį tų pačių struktūrų. Tokią ištiki-

mybę etalonui rodo, pavyzdžiui, tai, kaip įvairių kalbų sakiniuose susieti vyraujantis leksinis vienetas (sakinio „galva“) ir papildinys: „Yra 128 logiškai įmanomi būdai sieti frazės galvą ir papildinį, tačiau 95 proc. pasaulio kalbų naudoja vieną iš dviejų: arba anglišką seką, arba jos veidrodinę kopiją, japonišką seką... Toks vieningumas paprasčiausiai paaiškinamas tuo, kad visos kalbos pavaldžios bendrai gramatikai, išskyrus vieną parametą, kuris gali būti perjungtas į padėtį arba „galva-pradžioje“, arba „galva-gale“. Neseniai lingvistas Markas Bakeris apibendrinio, kad maždaug tuzinas tokių parametų aprėpia visus žinomus pasaulio kalbų skirtumus“ (Pinker, 2002, p. 38).

Universali gramatika galėjo atsirasti tik (jei neatsisakytume tikslųjų mokslų paradigmos) rūšiai evoliuciškai prisitaikant prie gyvenimo sąlygų. Tai, kad gyvūno psichiškai atvaizduojamas pasaulis ir jame vykstantys įvykiai susidėliotų į kokią kvazigramatinę struktūrą, kuri padėtų tuos įvykius kontroliuoti, – buvo reikalinga dar prieš atsirandant žmogui ir visavertei kalbai. Elgsena neišvengiamai turėjo priklausyti ne vien nuo, tarim, plėšrūno (subjektas) pasirodymo, bet dar nuo to, ką jis daro (predikatas), kiek jis pavojingas (pažymins), kur jis yra (aplinkybė), ar vienas (jungtukas) ir t. t. Tokios universalios struktūros-formos, susiklosčiusios tam, kad į jas dėliotųsi ir jų pavidalą įgytų apie tikrovę gaunama informacija, vėliau tampa ikižodiniu pagrindu, į kurią dėliojasi išmokstama žodinė kalba.

Toks pagrindas nepraranda reikšmės ir išmokus žodinę kalbą. Pasak N. Chomsky'o mokinio S. Pinkerio, „(...) žmonės mąsto ne anglų, kinų ar apačių kalba, o minčių kalba. Ši kalba galbūt šiek tiek panaši į įprastas kalbas, ji, matyt, turi simbolių sąvokoms žymėti ir simbolių kombinacijas, žyminčias, kas ką kam padarė... Tačiau, palyginti su bet kuria kita kalba, mentalinė kalba vienu atžvilgiu turi būti turtingesnė, kitu – paprastesnė. (...) Mokėti kalbą – reiškia mokėti

išversti mentalinius vaizdus į žodžių seką ir priešingai. Žmonės, nemokantys kalbos, vis dėlto turi mentalinę kalbą; kūdikiai ir daugelis gyvūnų greičiausiai vartoja paprastesnius jos dialektus. Iš tikrųjų, jei kūdikiai neturėtų mentalinės kalbos, iš kurios galėtų versti į gimtąją kalbą ir priešingai, būtų nesuprantama, kaip galėtų vykti gimtosios kalbos išmokymas ir net ką iš viso reiškia mokytis gimtosios kalbos“ (Pinker, 1995, p. 81–82).

Iš argumentų, pateikiamų kalbos instinkto egzistavimui įrodyti, didžiausią įspūdį daro duomenys apie tai, kad vaikai moka kalbą geriau negu turėjo galimybę jos išmokti. Tai nustatyta lyginant kurčių vaikų ir mokiusių juos tėvų gestų kalbą, – vaikų kalba pasirodo tobulesnė. Dažnai bendraujantys kurti vaikai greitai sukuria savo gestų kalbą. Manoma, kad ištisa sistema vadinamųjų kreolų kalbų (Holm et al., 1988) sukurtą būtent vaikų. Šios kalbos atsiradavo įsikūrus vienoje vietovėje, pavyzdžiui, vergvaldžių plantacijose, įvairiakalbiams gyventojams. Bendravimas tokiomis sąlygomis vykdavo primityvia sumaišyta vadinamąja pidžino kalba, kuri buvo tik žodžių, beveik nevaldomų gramatikos, seka. Tokią kalbą vėliau paversdavo visaverte, tačiau ne patys jos kūrėjai, o jų vaikai: „Visa, ko tam reikia, – tai pateikti pidžino kalbą grupei vaikų tuo metu, kai jie mokosi gimtosios kalbos. Tai įvykdavo, (...) kai vaikai būdavo atskiriami nuo tėvų ir kartu paliekami darbuotojo, kalbančio su jais pidžino kalba, priežiūrai. Vaikams nepatikdavo vartoti nesuderintas žodžių kombinacijas, ir jie įvesdavo gramatinę įvairovę ten, kur jos niekada nebuvo, ir galų gale atsiradavo naujutėlė turtin-

ga ir raiški kalba. Kalba, kurią sukuria vaikai, išmokstantys kaip gimtąją pidžino kalbą, vadinama kreolų kalba“ (Pinker, 1995, p. 33).

Bendrą paveldėtą kreolų kalbų pagrindą patvirtina faktas, kad atsiradusios skirtinguose regionuose kalbos, kurių gyventojai tarpusavyje nebendravo, t. y. kurios negalėjo daryti viena kitai įtakos, vis dėlto turi bendrų ypatumų. Vaikišką kalbų kilmę patvirtina tai, kad jos turi bendrų ypatumų ir su tipiškais klaidomis, daromomis bet kurios kalbos besimokančių vaikų. Tokios klaidos neatsitiktinės, jas diktuoja universali gramatika, jos yra „geros“ ta prasme, kuria W. Köhler „geromis klaidomis“ vadino neteisingus, tačiau rodančius teisingai suprantamą situaciją beždžionių veiksmus. Vaikas, sakantis „marškinėliai atsagino“, „aš mamytės ir daugiau niekienintėlis“, „visas kiemas voratinkliuotas“, „mes sugavome triušio kūdikį“ ne klysta, o kuria; klaidinga ne jo vartojama gramatinė konstrukcija, o neatitinkantis kanonų jos vartojimas. Tai nėra esminis trūkumas, palyginti su tuo, kad „(...) dar nelankančio mokyklos vaiko betarpiškai mokama gramatika įmantresnė už dėstomą pačiuose storiausiuose stilistikos vadovėliuose ar daugumoje modernių kompiuterinių kalbos sistemų“ (Pinker, 1995, p. 19).

Tiek duomenys apie žmogaus lytinius santykius, tiek toliau apžvelgti suaugusio žmogaus ir vaiko santykių tyrimų rezultatai įtikinamai rodo, kad pagrindinius žmogaus poreikius grindžia, kaip buvo atskirai teigta (Viliūnas, 2005), sudėtingi paveldėti, kitaip – instinktyvūs mechanizmai.

LITERATŪRA

Barnett S. A. The instinct to teach: Altruism or aggression? // *Aggressive Behavior*. 1977, vol. 3 (3), p. 209–229.

Buss D. M. The psychology of human mate selection: Exploring the complexity of the strategic reper-

toire // *Handbook of Evolutionary Psychology*. Ch. Crawford, D. L. Krebs (eds.). Mahwah: Erlbaum, 1998. P. 405–429.

Buss D. M. The evolution of desire: Strategies of human mating. N. Y.: Basic books, 1994.

- Buss D. M., Shackelford T. K. From vigilance to violence: Mate retention tactics in married couples // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1997, vol. 72 (2), p. 346–361.
- Buunk B. P., Angleitner A., Oubaid V., Buss D. M. Sex differences in jealousy in evolutionary and cultural perspective: Tests from the Netherlands, Germany, and the United States // *Psychological Science*. 1996, vol. 7 (6), p. 359–363.
- Cook V. J., Newson M., Cook V. Chomsky's universal grammar. Oxford: Blackwell, 1996.
- Cutler W. B., Preti G., Krieger A., Huggins G. R. et al. Human axillary secretions influence women's menstrual cycles: The role of donor extract from men // *Hormones and Behavior*. 1986, vol. 20 (4), p. 463–473.
- Ford C. S., Beach F. A. Patterns of sexual behavior. N. Y.: Harper, 1951.
- Gangestad S. W., Thornhill R. The evolutionary psychology of extrapair sex: The role of fluctuating asymmetry // *Evolution and Human Behavior*. 1997, vol. 18 (2), p. 69–88.
- Gangestad S. W., Thornhill R., Yeo R. A. Facial attractiveness, developmental stability, and fluctuating asymmetry // *Ethology and Sociobiology*. 1994, vol. 15 (2), p. 73–85.
- Gnepp E. H. Instinct and human behavior // *Psychology*. 1977, vol. 14 (2), p. 56–64.
- Goencue A. (ed.). Children's engagement in the world: Sociocultural perspectives. N. Y.: Cambridge Univ. Press, 1999.
- Gray P. B., Marlowe F. Fluctuating asymmetry of a foraging population: The Hadza of Tanzania // *Annals of Human Biology*. 2002, vol. 29 (5), p. 495–501.
- Grammer K., Jütte A. Der Krieg der Düfte: Bedeutung der Pheromone für die menschliche Reproduktion // *Gynakologisch Geburtshilfliche Rundschau*. 1997, B. 37 (3), S. 150–153.
- Holm J. A., Anderson S. R., Bresnan J., Comrie B., Dressler W., Ewen C., Lass R. (eds). Pidgins and creoles. Vol. 1. Theory and structure. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988.
- Hrdy S. B. Mother nature: Maternal instincts and how they shape the human species. N. Y.: Ballantine book, 2000.
- Imieliński K. Zboczenia płciowe // *Seksuologia Kliniczna*. T. Bilikiewicz, K. Imieliński (red.). Warszawa: PZWL, 1974. P. 197–322.
- Jaffe J., Stern D. N., Peery J. C. "Conversational" coupling of gaze behavior in prelinguistic human development // *Journal of Psycholinguistic Research*. 1973, Vol. 2 (4), p. 321–329.
- James W. The principles of psychology. Vol. 2. Cambridge: Harvard Univ. Press, 1890.
- Klaus M. H., Jerauld R., Kreger N. C., McAlpine W., Steffa B. S., Kennell J. H. Maternal attachment: Importance of the first postpartum days // *New England Journal of Medicine*. 1972, vol. 286 (9), p. 460–463.
- Konishi M. The role of auditory feedback in the control of vocalization in the White-crowned Sparrow // *Zeitschrift fuer Tierpsychologie*. 1965, vol. 22 (7), p. 770–783.
- Kowner R. Psychological perspective on human developmental stability and fluctuating asymmetry: Sources, applications and implications // *British Journal of Psychology*. 2001, vol. 92 (3), p. 447–469.
- Lorenz K. Z. The nature of instinct. The conception of instinctive behavior // *Instinctive Behavior*. C. H. Schiller (ed.). N. Y.: International Univ. Press, 1964. P. 129–175.
- Maccoby E. E., Jacklin C. N. Stress, activity, and proximity seeking: Sex differences in the year-old child // *Child Development*. 1973, vol. 44 (1), p. 34–42.
- Marks I. M., Nesse R. M. Fear and fitness: An evolutionary analysis of anxiety // *Ethology and Sociobiology*. 1994, vol. 15, p. 247–261.
- McDougall W. The energies of men. London: Methuen, 1933.
- Miller G. The mating mind: How sexual choice shaped the evolution of human nature. N. Y.: Anchor books, 2001.
- Nicholls A., Kirkland J. Maternal sensitivity: A review of attachment literature definitions // *Early Child Development and Care*. 1996, vol. 120, p. 55–65.
- Nicolson P. The myth of the maternal instinct: Feminism, evolution and the case of postnatal depression // *Psychology, Evolution and Gender*. 1999, vol. 1 (2), p. 161–181.
- Pinker S. The blank slate: The modern denial of human nature. N. Y.: Penguin, 2002.
- Pinker S. The language instinct. London: Penguin, 1995.
- Preti G., Cutler W. B., Garcia C. R., Huggins G. R. et al. Human axillary secretions influence women's menstrual cycles: The role of donor extract of females // *Hormones and Behavior*. 1986, vol. 20 (4), p. 474–482.
- Rosenblum L. A. Affective maturation and the mother-infant relationship // *The Development of Affect*. M. Lewis, L. A. Rosenblum (eds.). N. Y.: Plenum press, 1978.

- Schaffer R. *Mothering*. Glasgow: Collins, 1977.
- Singh D. Review. Female mate value at a glance: Relationship of waist-to-hip ratio to health, fecundity and attractiveness // *Neuroendocrinology Letters*. 2002, vol. 23 (4), p. 81–91.
- Singh D. Is thin really beautiful and good? Relationship between waist-to-hip ratio (WHR) and female attractiveness // *Personality and Individual Differences*. 1994, vol. 16 (1), p. 123–132.
- Singh D., Luis S. Ethnic and gender consensus for the effect of waist-to-hip ratio on judgment of women's attractiveness // *Human Nature*. 1995, vol. 6 (1), p. 51–65.
- Snow C. E., Ferguson C. A. (eds.). *Talking to children: Language input and acquisition*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1977.
- Stern D. N. A micro-analysis of mother-infant interaction: Behavior regulating social contact between a mother and her 3 1/2-month-old twins // *Journal of American Academy of Child Psychiatry*. 1971, vol. 10 (3), p. 501–517.
- Taylor S. E. *The tending instinct: Women, men, and the biology of our relationships*. N. Y.: Holt, 2002.
- Thornhill R., Gangestad S. W. Human fluctuating asymmetry and sexual behavior // *Psychological Science*. 1994, vol. 5 (5), p. 297–302.
- Thornhill R., Gangestad S. W. The scent of symmetry: A human sex pheromone that signals fitness? // *Evolution and Human Behavior*. 1999, vol. 20 (3), p. 175–201.
- Thornhill R., Gangestad S. W., Comer R. Human female orgasm and mate fluctuating asymmetry // *Animal Behaviour*. 1995, vol. 50 (6), p. 1601–1615.
- Turnbull C. *The mountain people*. N. Y.: Touchstone, 1987.
- Veenhoven R. Is there an innate need for children? // *European Journal of Social Psychology*. 1974, vol. 4 (4), p. 495–501.
- Viliūnas V. Instinktyvus žmogaus motyvacijos pagrindas // *Ugdymo psichologija*. 2005, Nr. 14, p. 69–75.
- Weimer W. B., Palermo D. S. (eds.). *Cognition and the symbolic processes*. Hillsdale: Erlbaum, 1974.
- Wetsman A., Marlowe F. How universal are preferences for female waist-to-hip ratios? Evidence from the Hadza of Tanzania // *Evolution and Human Behavior*. 1999, vol. 20 (4), p. 219–228.
- Whiting B. B. (ed.). *Six cultures. Studies of child rearing*. N. Y.: Wiley, 1963.
- Winston R. *Human instinct*. Un. Kingdom: Bantam press, 2003.
- Вилюнас В. Психология развития мотивации. Санкт-Петербург: Речь, 2006.
- Лисина М. И. Проблема онтогенеза общения. Москва: Педагогика, 1986.
- Лоренц К. Агрессия. Санкт-Петербург: Амфора, 2001.
- Лоренц К. Кольцо царя Соломона. Москва: Знание, 1970.
- Мещерякова С. Ю., Авдеева Н. Н. Особенности психической активности ребенка первого года жизни // *Мозг и поведение младенца*. Москва: Институт психологии РАН, 1993. С. 167–219.
- Палмер Дж., Палмер Л. Эволюционная психология. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2003.
- Раншбург Й., Поппер П. Секреты личности. Москва: Педагогика, 1983.
- Чуковский К. И. Стихи и сказки. От двух до пяти. Москва: Детская литература, 1981.

HUMAN REPRODUCTIVE INSTINCTS

Vytis Viliūnas

Summary

The article discusses the data on the instinctive basis for human reproductive behavior that have mainly been gathered in evolutionary psychology research. At the beginning of the article, the concept of the instinct is briefly touched upon. It is primarily based on the ideas raised by W. McDougall and W. James (these ideas being grounded on specific and not widely acknowledged understanding of instinct's evolutionary

development). According to this understanding, with instincts phylogenetically changing, their receptive component, which causes instinctive reactions, and reactive component were becoming increasingly less definite and thus left open to learning processes, with the emotional component surviving and developing. As a result of such evolutionary trend, instinct as a form of behavior gradually modified into *instinct as a complex*

inherited motivation expressed by emotions. The sum of interrelated inherited emotions is the chief result of the evolutionary development of the instinct.

A number of data of human **sexual behavior** is discussed in order to ground such understanding: (1) an increased significance of human sexual instinct to consolidate the consequences of anthropogenesis, the development of which was rapid in comparison to the established pace of evolution; (2) mutual influence between sexual instinct and its further social development; (3) data on waist-to-hip ratio and fluctuating asymmetry research; (4) the influence of human odour in selecting a sexual partner, including the one matching genetically (histologically); (5) interpretation of sexual deviations as an extreme expression of instincts; a.o. The following rule of *deviation argument* has been put forward: if the pattern of a certain psychopathological deviation has been observed throughout all historical times and all cultures, which means that it cannot be explained by the cultural specifics of human development, its genetic origin should be questioned; if such a symptom is related to motivation, it is pre-determined by instinct.

Discussing the instinctive basis for **relationship between mother and infant** the article features data gathered from many researches which reveal that at birthtime an infant is already prepared for the necessary emotional communication and relationships with close adults. The article provides examples and arguments (for instance, on the development of baby talk and the en face phenomenon) showing that the negation of motherhood instinct has no factual foundation; it is rather based on ideological beliefs, such as those of feminism.

The article separately describes and discusses other instincts that are connected with the relationship between an adult and an infant but have a broader expression: **tending instinct** (Taylor, 2002), **instinct to teach** (Barnett, 1977; Whiting, 1963) and **language instinct** (Pinker, 1995). Besides, it discusses stages of an infant's adoption of phonemic, intonational language, as well as data on universal grammar, mental language, children's role in the process of primitive pidgin pseudo-languages' transformation into developed creoles languages, etc.

Key words: human instincts, sexuality, mothering, tending, deviations.

Įteikta 2006-09-01